

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-45>

УДК 336.1:339.548

ЗАСАДИ ФІСКАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

PRINCIPLES OF FISCAL SUPPORT OF PRIORITY AREAS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE

Білоусова Олена Станіславівна

доктор економічних наук,

Державна установа «Інститут економіки та прогнозування

Національної академії наук України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7434-3469>

Bilousova Olena

Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

У статті досліджено проблеми фіскальної підтримки зовнішньоекономічної діяльності України у довоєнний та воєнний періоди. Проаналізовано стан зовнішньоекономічної безпеки у 2010–2022 рр., розглянуто положення Експортної стратегії України на 2017–2021 рр. та результати її реалізації в частині фіскальної підтримки експорту. Виявлено зовнішні та внутрішні групи чинників, які визначають потреби фіскальної підтримки для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки та зростання національної економіки. Запропоновано до зовнішніх чинників відносити економічні наслідки перебудови світового порядку, повномасштабних воєнних дій російської федерації проти України, торгових санкцій, глобальних торгових конфліктів та інші чинники, що впливають на світову торгівлю; внутрішніх чинників – рівень розвитку національної економіки, експортних можливостей, включаючи запровадження інновацій для диверсифікації експорту та розширення участі у міжнародній торгівлі. Обґрунтовано необхідність зміни пріоритетних напрямів експортної стратегії України та фіскальної підтримки зовнішньоекономічної діяльності на період пост-воєнного економічного розвитку. Розроблено пропозиції щодо внесення змін до законодавства з метою забезпечення підтримки пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: фіскальна підтримка, експорт, імпорт, зовнішньоекономічна безпека, експортна стратегія.

The article examines the problems of fiscal support of Ukraine's foreign economic activity, which consist in the continuation of the practice of supporting the export of raw materials and insufficient stimulation of the export of innovative and high-tech products. The purpose of the article was to determine the priority areas of Ukraine's export strategy and fiscal support of foreign economic activity for the period of post-war economic development. The research used methods of systematic and historical-logical analysis, structural-functional analysis, and statistical comparisons. The article analyzes the state of foreign economic security in 2010–2022, considers the provisions of the Export Strategy of Ukraine for 2017–2021 and the results of its implementation in terms of fiscal support for exports. As a result of the study, external and internal groups of factors were identified that determine the need for fiscal support to ensure foreign economic security and growth of the national economy. It is suggested that external factors include the economic consequences of the restructuring of the world order, full-scale military actions of the Russian Federation against Ukraine, trade sanctions, global trade conflicts and other factors affecting world trade; internal factors - the level of development of the national economy, export opportunities, including the introduction of innovations to diversify exports and expand participation in international trade. It was found that the support that is provided "point-wise" and fragmented without a clear strategic plan is ineffective. The policy of previous years – the provision of insignificant state support to as many economic entities as possible – is not justified and, in aggregate, does not create the proper conditions for the activation of innovative growth factors and the transition of the economy to a new, higher level of economic development. The priority directions of Ukraine's export strategy and fiscal support should be aimed at the national tasks of forming a full-fledged national economic complex on an innovative basis, defining innovative chains and innovative clusters that ensure the creation, implementation, production and sale of innovative products on domestic and foreign markets. The practical value of the article lies in the development of proposals for amendments to the legislation in order to ensure support for priority areas of foreign economic activity.

Keywords: fiscal support, export, import, foreign economic security, export strategy.

Постановка проблеми. За сучасних умов зовнішньоекономічна безпека є однією із важливих складових економічної безпеки будь-якої країни. У світі виникають нові глобальні виклики, які прямо або опосередковано впливають на національні економіки багатьох держав. Повномасштабні військові дії Росії проти України призвели до уведення розвиненими країнами санкцій проти Росії, які стосуються практично усіх складових торгівлі, економіки, фінансів, логістики і технологій [1]. Відбуваються загострення боротьби на ринках сировини, технологій, інновацій та інвестицій, а також зміни у глобальних ланцюгах створення доданої вартості. За таких умов актуалізуються питання бюджетної політики, фінансової підтримки, спрямованих на забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, розвитку зовнішньоекономічної діяльності та необхідних умов для економічного зростання.

В Україні невирішеними залишаються проблеми фінансової підтримки зовнішньоекономічної діяльності, зокрема продовження практики підтримки експорту сировини та недостатнього стимулювання експорту інноваційної та високотехнологічної продукції. Для вирішення цих проблем у пост-військовий період необхідним є визначення засад фінансової підтримки зовнішньоекономічної діяльності у взаємозв'язку із загальнонаціональними пріоритетами відбудови економіки на інноваційній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експортна стратегія України на 2017–2021 рр. всебічно обговорювалася як на стадії її прийняття, так і у період її реалізації. С. Іванов, В. Ляшенко, Н. Осадча проаналізували експортну стратегію та дійшли висновку, що розвиток експортного потенціалу доцільно здійснювати із врахуванням вимог Індустрії 4.0 та збільшенням експорту продукції із високою доданою вартістю [2]. Б. Головаш досліджено стан експортної політики України та обґрунтовано, що потребує вдосконалення організація державної підтримки експортного сектору економіки України, передусім через оптимізацію інституційної структури державної системи управління [3]. Д. Гетьманцев визначив пріоритети державної підтримки, які загалом спрямовані на збільшення обсягів експортних операцій та виходу на нові ринки [4]. М. Мазукато, Т. Осташко, О. Борзенко, Т. Бондарчук та інші науковці досліджують різні аспекти державної підтримки суб'єктів зовнішньої торгівлі [5-8]. Вирішення проблеми фінансової підтримки розвитку зовнішньоекономічної

діяльності у період пост-військового відновлення залишається актуальним.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів експортної стратегії України та фінансової підтримки зовнішньоекономічної діяльності на період пост-військового економічного розвитку.

Вклад основного матеріалу дослідження. Зростання світової торгівлі (більш як удвічі з 16,61% ВВП у 1960 р. до 46,79% ВВП у 2021 р.) збільшує ризики зовнішньоекономічної безпеки багатьох країн світу [9]. Як відомо, чутливість світової торгівлі до політичної нестабільності, торгово-економічних обмежень, торгових санкцій, посткризових економічних ефектів безпосередньо впливає на темпи економічного зростання.

Промислово розвинуті країни, зазвичай, захищаючи своїх виробників і споживачів від наслідків політичних та економічних санкцій до окремих країн, від зовнішньої конкуренції тощо, застосовують різні інструменти фінансової підтримки розвитку зовнішньоекономічної діяльності та інновацій (як фактору, що забезпечує економічне зростання та привалювання на зовнішніх ринках). Державами застосовуються додаткові митні збори, виробниче субсидування (у формі "фінансового сприяння"), стимулювання попиту тощо [7; 8; 10; 11]. Наприклад, уряди США, Німеччини, Франції та інших країн здійснюють активну політику підтримки розвитку зовнішньоекономічної діяльності та інновацій. Зокрема, США інвестує у ключові інноваційні сфери економіки від ранніх стадій розробки інновацій до їх запровадження. Так було профінансовано створення iPhone від Apple, інтернет, GPS, сенсорних дисплеїв, «голосових помічників» із елементами штучного інтелекту, «зелених» технологій [5]. Німеччина збільшила державні витрати на НДДКР, а також вкладає значні кошти у цільове фінансування через державний інвестиційний банк KfW [5].

Для країн, що розвиваються, невирішеними залишаються проблеми захисту та підтримки експорту; взаємодії з іноземними провідними компаніями-імпортерами, іноземними інвесторами та вітчизняними підприємствами для забезпечення модернізації промисловості та отримання більшої доданої вартості в глобальному ланцюжку створення вартості [12]. До інструментів фінансової підтримки належать субсидії, державні гарантії, гранти, співфінансування інвестиційно-інноваційних проектів освіти і науки, державні

інвестиції у інфраструктуру, податкові пільги, державні закупівлі. Для зменшення впливу зовнішньоекономічних ризиків та забезпечення зовнішньоекономічної безпеки можуть застосовуватися як окремі інструменти, так і певна їх сукупність.

Як відомо, зовнішньоекономічна безпека це відповідність зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці [13].

Стан зовнішньоекономічної безпеки України протягом 2010–2019 рр. оцінювався як небезпечний (при середньому значенні оцінки стану зовнішньоекономічної безпеки за цей період на рівні 34% від оптимального значення) (табл. 1) [14]. Чинниками, які погіршували стан зовнішньоекономічної безпеки, зокрема, були: низька конкурентоспроможність вітчизняного виробництва, значна частка сировини в структурі експорту товарів і попередня зосередженість на ринках пострадянських країн [14].

У воєнний період дія цих чинників посилилася. У 2022 р. питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту

товарів збільшилася з 18,1% до 20,6%, або на 2,5 в.п. (при значенні цільового орієнтиру 5% та критичної межі у 10%). Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів зменшилася з 14,7% до 13,5%, або на 1,2 в.п. (при значенні цільового орієнтиру 28% та критичної межі у 15%). У період пост-воєнного відновлення економіки фіскальна підтримка має спрямовуватися на співфінансування інвестиційно-інноваційних проектів у сфері виробництва технологій високого і середньовисокого рівнів та диверсифікації експорту.

В Україні створено правові передумови для забезпечення державної підтримки підприємств (зокрема, закони України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»). Також ухвалено Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності», яким визначено основні завдання державної підтримки експортної діяльності вітчизняних підприємств. Підтримка експортних операцій здійснюється Експортно-кредитним агентством. У 2022 р. за даними Агентства було підтримано 35 експортерів, укладено 46 угод та надано фінансування на суму 274,7 млн грн [15]. Під-

Таблиця 1

Індикатори зовнішньоекономічної безпеки 2010–2022 рр.

Найменування індикатора	Значення індикаторів							Критичні межі	Значення цільового орієнтира
	2010	2013	2016	2019	2020	2021	2022		
Питома вага провідної країни – партнера у загальному обсязі експорту товарів, % (*)	26,1	23,7	9,9	7,2	14,4	11,8	11,3	25	5
Питома вага провідної країни – партнера у загальному обсязі імпорту товарів, % (*)	36,7	30,5	13,1	15,1	15,3	15,1	17,0	25	5
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, %	28,8	23	19,9	19,2	19,1	18,1	20,6	10	5
Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів, %	25,3	24,4	17,3	16,3	16,5	14,7	13,5	15	28

Примітка: * - індикатори за січень 2022 р.

Джерела: 2010–2019 рр., 2020–2022 рр. розраховано за даними Державної служби статистики України

тримані галузі: виробництво інструментів; виробництво будівельних металевих конструкцій і частин конструкцій; виробництво гофрованого паперу та картону, паперової та картонної тари; виробництво ігор та іграшок; виробництво олії та тваринних жирів; лісозаготівлі; лісопильне та стругальне виробництво; оптова торгівля деревиною, будівельними матеріалами та санітарно-технічним обладнанням; оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин, та багато інших галузей. Перелік видів економічної діяльності, які отримали підтримку, свідчить про «хаотичність» надання підтримки та відсутність належної стратегії фінансування. Виконуючий обов'язки Голови правління Експортно-кредитного агентства зазначав, що український експорт «залишається відверто сировинним. Натомість український експортер товарів та послуг з високою доданою вартістю є неконкурентним на світовому ринку» [16]. Проте, продовження підтримки сировинної спрямованості експорту, хаотичної підтримки окремих експортерів та розрізнених інвестиційних проектів у різних сферах економічної діяльності без чіткого стратегічного плану лише розпоршує обмежені бюджетні ресурси.

Основною метою Експортної стратегії України 2017–2021 рр. було забезпечення переходу до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки. До перспективних секторів економіки, які потребують фіскальної підтримки, було віднесено сектори, які здатні сприяти інноваціям, модернізації і створенню високої доданої вартості, зокрема інформаційно-комунікаційні технології, машинобудування, технічне обслуговування та ремонт повітряних суден тощо. Аналіз реалізації Експортної стратегії та результатів опитування бізнесу та громадськості показав, що проблеми, пов'язані з низькою підтримкою власного виробника з боку держави, недостатньо вирішені [17].

З метою підвищення результативності фіскальної підтримки експорту має бути виокремлено основні зовнішні та внутрішні групи чинників, які визначають потреби фіскальної підтримки для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки та зростання національної економіки. До зовнішніх чинників може бути віднесено економічні наслідки перебудови світового порядку, повномасштабних воєнних дій російської федерації проти України, торгових санкцій, глобальних торгових конфлік-

тів та інші чинники, що впливають на світову торгівлю. До внутрішніх чинників – рівень розвитку національної економіки, експортних можливостей, включаючи запровадження інновацій для диверсифікації експорту та розширення участі у міжнародній торгівлі.

Політика попередніх років – надання незначної державної підтримки якомога більшій кількості суб'єктів господарювання – не виправдовується і у сукупності не створює належних умов для активізації інноваційних факторів зростання та переходу економіки на новий, вищий рівень економічного розвитку. Пріоритетні напрямки експортної стратегії України та фіскальної підтримки поствоєнного періоду мають бути націлені на загальнонаціональні завдання формування цілісного національного господарського комплексу на інноваційній основі, визначення інноваційних ланцюгів та інноваційних кластерів, що забезпечують створення, впровадження, виробництво та реалізацію інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Інститутом економіки та прогнозування НАН України пропонується на засадах інтровертності (націленості на реалізацію власних інтересів країни), інклюзивності (всебічної включеності у світогосподарські зв'язки з метою розвитку національної економіки) та інноваційності (здійснення економічних перетворень на інноваційних засадах) забезпечувати розвиток атомної енергетики (із розширенням в Україні елементів ядерного паливного циклу з використанням покладів урану і цирконію), розвиток титанової, літійової та алюмінієвої галузей промисловості, чорної металургії на базі нових технологій, реконструкцію аграрної сфери [1, с. 11]. Таким чином, державна підтримка зовнішньоекономічної діяльності має здійснюватися в рамках формування економічної бази, інноваційних ланцюгів та інноваційних кластерів, що забезпечують створення, впровадження, виробництво та реалізацію інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Для таких цілей можуть застосовуватися програми співфінансування великомасштабних і середньострокових інноваційно-інвестиційних проектів підприємств за окремими етапами їх реалізації (підготовка; розробка або придбання інноваційних технологій, здійснення інших етапів проекту, введення в експлуатацію новостворених об'єктів, окупність інвестицій). Поєднання інструментів прямої та непрямой підтримки має залежати від цілей

їх застосування, а також від розміру підприємств (великі, середні, малі та мікропідприємства), їх участі в інвестуванні інноваційних кластерів (інноваційних ланцюгів) та проектів з відбудови економіки на інноваційній основі.

Здійснення державної підтримки пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності на умовах поєднання стратегічного планування і ринкової самоорганізації дозволить підвищити ефективність використання бюджетних коштів, коштів фондів відновлення економіки, грантів і кредитів міжнародних організацій, ресурсів вітчизняних та іноземних інвесторів, ресурсів фізичних осіб (через цільові облигації для здійснення пост-воєнної відбудови економіки). Стратегічне планування залучення та координації всіх донорських коштів, фінансовий контроль за їх використання має здійснюватися Міністерством фінансів України, а планування взаємопов'язаної сукупності інноваційно-інвестиційних проектів, які при їх реалізації забезпечуватимуть досягнення вищенаведених пріоритетів, має здійснюватися Міністерством економіки України. До компетенції Міністерства економіки України доцільно віднести визначення в рамках сукупності інноваційно-інвестиційних проектів експортерів для підтримки ресурсами ЕКА. Відповідно до підпункту 211 пункту 4 Положення про Міні-

стерство економіки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124, зі змінами) Міністерство економіки України координує роботу із запровадження та реалізації механізму державної підтримки експорту.

З метою реалізації такого підходу доцільно внести зміни до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» в частині доповнення статті 11 «Порядок та умови надання державної фінансової підтримки експортної діяльності» новим порядком проведення узгодження ЕКА переліку проектів, угод для надання державної підтримки з Міністерством економіки України.

Висновки. Пріоритетні напрямки експортної стратегії України та фіскальної підтримки зовнішньоекономічної діяльності пост-воєнного періоду мають бути націлені на загальнонаціональні завдання формування цілісного національного господарського комплексу на інноваційній основі, визначення інноваційних ланцюгів та інноваційних кластерів, що забезпечують створення, впровадження, виробництво та реалізацію інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. Київ, 2022. 305 с.
2. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Осадча Н. В. Стратегічні напрями формування експортної стратегії України в умовах відновлення економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 1 (67). С. 16–27.
3. Головаш Б. Е. Напрями формування експортної стратегії України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 13. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/8.pdf (дата звернення: 25.01.2023).
4. Гетманцев Д. Програма стрімкого розвитку експорту України. Саміт експортерів Forbes. URL: <https://forbes.ua/money/retsept-strimkogo-zrostannya-eksportu-ta-ekonomiki-vid-danila-getmantseva-za-pidsumkami-dialogu-z-biznesom-na-samiti-eksporteriv-forbes-21032023-12520> (дата звернення: 23.03.2023).
5. Mazzucato M. (2013) Financing innovation: creative destruction vs. destructive creation. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 22, Issue 4, 851–867.
6. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України : колективна монографія / за заг. ред. О. О. Борзенко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. Київ, 2022. 264 с.
7. Осташко Т. О. Протекціонізм у торговельній політиці США: висновки для України. *Економіка України*. 2017. № 5–6. С. 136–150.
8. Боднарчук Т. Л. Теоретико-методологічні засади аналізу політики протекціонізму. *Український соціум*. 2013. № 1(44). С. 117–128.
9. Merchandise trade (% of GDP). World Trade Organization, and World Bank GDP estimates. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS> (дата звернення: 25.01.2023).
10. WTO Staff, Report to the TPRB from the Director – General on the Financial and Economic Crisis and Trade – Related Developments. 2009. February 9. URL: www.wto.org (дата звернення: 25.01.2023).

11. Антикризова політика в світі та Україні : порівняльна оцінка заходів та економічних ефектів : аналіт. доп. Ін-т екон. дослідж. та політ. консультацій. 2009. URL: www.ier.kiev.ua (дата звернення: 25.01.2023).
12. Gereffi G. Global value chains in a post-Washington Consensus world. *Review of International Political Economy*, 2014. Vol. 21, No. 1, 9–37.
13. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2023).
14. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року. Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2023).
15. Результати роботи ПАТ «Експортно-кредитне агентство». URL: <https://www.esa.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2023).
16. Гашев Р. Навіщо експортерам експортно-кредитне агентство Український виробник товарів та послуг з високою доданою вартістю все ще є неконкурентним на світовому ринку. Як це змінити? *Економічна правда*. 12.02.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/12/670988/> (дата звернення: 25.01.2023).
17. Результати опитування бізнесу та громадськості щодо оновлення Експортної стратегії України. Міністерство економіки України. Травень 2021. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2023).

REFERENCES:

1. Vidnovlennia ta rekonstruktsiia povoiennoi ekonomiky Ukrainy [Restoration and reconstruction of the post-war economy of Ukraine]. naukova dopovid [scientific report]. NAN Ukrainy, DU «Ін-т екон. та прогностув. NAN Ukrainy». *Elektron. dani*. Kyiv, 2022. 305 p. (in Ukrainian)
2. Ivanov S. V., Liashenko V. I. & Osadcha N. V. (2022). Stratehichni napriamy formuvannia eksportnoi stratehii Ukrainy v umovakh vidnovlennia ekonomiky [Strategic directions for the formation of Ukraine's export strategy in conditions of economic recovery]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*. № 1 (67). 16–27. (in Ukrainian)
3. Holovash B. E. (2017). Napriamy formuvannia eksportnoi stratehii Ukrainy [Directions of formation of Ukraine's export strategy]. *Ekonomika i suspilstvo*. Vyp. 13. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/8.pdf (accessed January 25, 2023) (in Ukrainian).
4. Hetmantsev D. (2023). Prohrama strimkoho rozvytku eksportu Ukrainy [The program of rapid export development of Ukraine]. *Samit eksporteriv Forbes*. Available at: <https://forbes.ua/money/retsept-strimkogo-zrostantnya-eksportu-ta-ekonomiki-vid-danila-getmantseva-za-pidsumkami-dialogu-z-biznesom-na-samiti-eksporteriv-forbes-21032023-12520> (accessed March 23, 2023) (in Ukrainian).
5. Mazzucato M. (2013). Financing innovation: creative destruction vs. destructive creation. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 22, Issue 4, 851–867.
6. Hlobalizatsiini protsesy u svitovii ekonomitsi: vyklyky ta mozhlyvosti dlia Ukrainy [Globalization processes in the world economy: challenges and opportunities for Ukraine]. kolektyvna monohrafiia [collective monograph]. O. O. Borzenko ; NAN Ukrainy, DU «Ін-т екон. та прогностув. NAN Ukrainy». *Elektron. dani*. Kyiv, 2022. 264 p. (in Ukrainian)
7. Ostashko T. O. (2017). Protektsionizm u torhovelnii politytsi SShA: vysnovky dlia Ukrainy [Protectionism in the trade policy of the USA: conclusions for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*. № 5–6. 136–150. (in Ukrainian)
8. Bodnarchuk T.L. (2013). Teoretyko-metodolohichni zasady analizu polityky protektsionizmu [Theoretical and methodological principles of protectionist policy analysis]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1(44). 117–128. (in Ukrainian)
9. Merchandise trade (% of GDP). World Trade Organization, and World Bank GDP estimates. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS> (accessed January 25, 2023).
10. WTO Staff, Report to the TPRB from the Director – General on the Financial and Economic Crisis and Trade – Related Developments. 2009. February 9. Available at: www.wto.org (accessed January 25, 2023).
11. Antykryzova polityka v sviti ta Ukraini: porivnialna otsinka zakhodiv ta ekonomichnykh efektyv [Anti-crisis policy in the world and Ukraine: comparative assessment of measures and economic effectiveness]: analit. dop. Ін-т екон. дослідж. та політ. консультатив. 2009. Available at: www.ier.kiev.ua (accessed January 25, 2023) (in Ukrainian).
12. Gereffi G. (2014). Global value chains in a post-Washington Consensus world. *Review of International Political Economy*. Vol. 21, No. 1, 9–37.
13. Metodichni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed January 25, 2023). (in Ukrainian)

14. Stratehiiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku. [Strategy of economic security of Ukraine for the period until 2025]. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 11.08.2021 № 347/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed January 25, 2023). (in Ukrainian)

15. Rezultaty roboty PAT «Eksportno-kredytne ahentstvo» [Results of PJSC "Export Credit Agency"]. Available at: <https://www.eca.gov.ua> (accessed January 25, 2023). (in Ukrainian)

16. Hashev R. (2021). Navishcho eksporteram eksportno-kredytne ahentstvo Ukrainykyi vyrobnyk tovariv ta posluh z vysokoiu dodanoi u vartistiu vse shche ye nekonkurentnym na svitovomu rynku. Yak tse zminyty? [Why do exporters need an export credit agency? The Ukrainian producer of goods and services with high added value is still uncompetitive on the world market. How to change it?] Ekonomichna pravda. 12.02.2021. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/12/670988/> (accessed January 25, 2023). (in Ukrainian)

17. Rezultaty opytuvannia biznesu ta hromadskosti shchodo onovlennia Eksportnoi stratehii Ukrainy [Results of a survey of business and the public regarding the update of the Export Strategy of Ukraine]. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Traven 2021. Available at: <https://www.me.gov.ua> (accessed January 25, 2023). (in Ukrainian)